

Slovenski misijonar Friderik Baraga – tudi jezikoslovec

(Ob ponatisu slovarja Friderika Barage: *A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992, ponatis)

Alenka Gložančev

IZVLEČEK: Kratak oris dela znanega slovenskega misijonarja iz srede 19. stoletja Friderika Barage zajema – ob ponatisu njegovega slovarja A Dictionary of the Ojibway Language (St. Paul, 1992) – zlasti njegovo jezikoslovno dejavnost, ki se kaže na jezikovnokulturni in slovaropisni ravni.

ABSTRACT: A Dictionary of the Ojibway Language by Friderik Baraga was reprinted in 1992. This brief outline describes the work of this well-known Slovenian missionary from the middle of the 19th century, especially his linguistic efforts which show on the levels of language culture and lexicography.

1 Uvod

Osebnost Friderika Barage Slovenci v splošnem poznamo zlasti po njegovi duhovniški, misijonarski dejavnosti med skupnostjo severnoameriških Indijancev, zlasti plemen Ottawa in Očipva.

Manj znan nam je Baragov narodopisni, lahko bi rekli kulturološki prispevek, izhajajoč ne iz morebitne Baragove tovrstne vnaprejšnje znanstvenoraziskovalne usmerjenosti, ampak predvsem iz njegovega dolgoletnega življenja in predanega dela med etnično skupino severnoameriških domorodcev, ki jih je že tedaj načenjala in ogrožala etnocidna naravnost takratne uradne ameriške politike. – V Enciklopediji Slovenije¹ je v sestavku o Baragi poudarjena tudi ta razsežnost njegovega dela: »Med bivanjem v La Pointu (1835–43) je /Baraga/ napisal knjigo *Geschichte, Character, Sitte und Gebräuche der nordamerikanischen Indier*, ki je v izvirniku in slovenski priredbi izšla v Ljubljani 1837, v francoskem prevodu 1837 in 1845 ter v popolnem slovenskem prevodu 1970. Delo je prava etnološka monografija in prva slovenska knjiga, ki je bila v celoti posvečena opisu kakega tujega ljudstva.«

Še manj pa je na splošno in tudi slovenistični javnosti znan Baragov veliki, celo v svetovnem merilu edinstveni jezikoslovni prispevek: Baraga namreč velja za začetnika t. i. misijonske lingvistike: ni bil le pisec preprostih, praktičnosporazumevalnih priročnikov, ki jih potrebuje vsak kulturni delavec – duhovnik v tujejezič-

¹ Enciklopedija Slovenije, 1, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987.

nem okolju. Baragovo delo daleč presega ta sicer osnovni komunikacijski namen največkrat dvojezičnih, zlasti verskih jezikovnih priročnikov, saj se je kot klasični izobraženec s poznavanjem grščine in latinščine in kot poliglot (odlično obvladujoč poleg materinščine tudi nemščino, angleščino, francoščino, italijanščino, španščino) sistematično in strukturno lotil pisne predstavitve očipvejščine – tega do tedaj le govorjenega jezika. V tem izrednem jezikoslovnem delu se kaže Baragov odnos do jezika kot najintimnejšega človekovega komunikacijskega sredstva, s tem pa posredno tudi univerzalnost družbenostnega jezikoslovja, ki se je kot veda sicer res razmahnilo v dvajsetem stoletju, vendar bi prav ob Baragovih delih lahko po Prešernovo rekli, da »iz srca svoje je kali pognalo«.

Baragovo jezikoslovno delo, kot sta slovar *A Dictionary of Otchipwe Language* (Slovar očipvejskega jezika) in slovnica *Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language* (Teoretična in praktična slovnica očipvejskega jezika), je vredno večjega poudarka tudi v slovenskem jezikoslovju, saj se pri orisih le-tega na Barago navadno nekako pozablja. Tudi zavest, da spada Baraga v generacijo sodobnikov, ki so v začetku in sredi 19. stoletja ustvarjali podobo Slovenije, slovenščine in slovenstva bodisi doma (npr. le tri leta mlajši Prešeren ali Čop, Murko, Levstik) bodisi daleč proč od domovine, v daljni Severni Ameriki (tako kot Baraga), je na splošno premalo prisotna. Sodobno slovensko jezikoslovje bi se bilo dolžno z nadrobnejšo predstavitvijo in ovrednotenjem Baragovega pojmovanja kulturnega pluralizma oddolžiti temu slovenskemu jezikoslovcu zlasti zaradi njegovega dejavnega uzaveščanja pomena jezikovne kulture, materinega jezika, udejanjanja uporabnega jezikoslovja. Naj njegov pomen ilustrirajo besede, ki jih je v Predgovoru k ponatisu Baragovega slovarja očipvejskega jezika leta 1992 zapisal John D. Nichols:² »A Dictionary of the Otchipwe Language škofa Barage iz leta 1853 in priročnik *Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language* iz leta 1850 sta trajna spomenika misijonske lingvistike. Izmed stoterih slovníc in slovarjev, ki so jih evropski misijonarji napisali kot pripomočke za širjenje svoje vere, so se le redki izkazali za tako trajne in uporabne kot Baragova. /.../ Primerki originalne izdaje so knjižne raritete in celo zdajšnji ponatisi so visoko cenjeni. Akademsko jezikoslovje še vedno navaja Baragov slovar v primerjalnih in historičnih študijah.«

2 Kratek oris Baragove življenjske poti

Friderik Baraga³ je bil rojen leta 1797 v Mali vasi pri Dobrničju kot drugi otrok in obenem ob dveh sestrah edini sin takrat dobro stoječe slovenske družine. Po zgodnji osirotlosti je odraščal v intelektualno odličnem sorodniškem okolju. Študiral je na Dunaju, najprej pravo, nato še teologijo; leta 1823 je bil posvečen v duhovnika. Preplet dveh okoliščin je usmeril Baragovo nadaljnjo pot: na eni strani

² *A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992; povzeto (kot prosti prevod) po: Foreword to the reprint edition, str. V.

³ Prvi in drugi odstavek sta (kot prosta prevoda) večinoma povzeta po: Breda Požar, *Friderick Baraga and his Book on the Manners of American Indians*, v: *Acta Neophilologica* VI, str. 29–36. Članek je sicer obsežnejši (str. 29–71); v njem je tudi zelo izčrpno navedena bibliografija tujih in domačih piscev o Baragi.

Baragovo nestrinjanje s tedaj strogo versko janzenistično vzgojo, kar mu je v precejšnji meri otežilo tudi vsakdanje duhovniško življenje, na drugi strani pa »srečanje« s knjižico o škofiji v Cincinnatiju v Kanadi, v kateri je pisalo, da ta poleg materialne pomoči potrebuje tudi duhovnike. Knjižica je Barago pretresla, zato se je odločil priskočiti na pomoč. Tedanji ljubljanski škof Wolf se je z Baragovo odločitvijo za pot med Indijance rade volje strinjal.

Zavzeti humanist in predani duhovnik Friderik Baraga je bil tako decembra 1830 že v New Yorku, januarja 1831 pa ob Michiganskem jezeru med Indijanci. Kar 37 let je deloval med njimi, najprej pri plemenu Ottawa, nato večino let pri plemenu Očipva. Daroval jim je svoje delovne roke, ko jih je učil delati, svoje plemenito srce, s katerim jih je učil brati in pisati. Odvajal jih je od pogubnega pijančevanja. Pri takrat najvišjih ameriških uradnih političnih institucijah je zanje zastavil ves svoj veliki ugled, saj so bili Indijanci kot nenadoma manjšinsko domorodno ljudstvo deležni velikih manipulacij in etnocidnih pritiskov, kar se je močno odražalo tudi v jeziku: vladajoča angleščina, nato francoščina in nato daleč daleč za tema – na izginotje obsojeni jeziki domorodcev, med njimi tudi jezik plemena Ottawa in plemena Očipva. In prav to je hotel Baraga preprečiti. Tovrstna Baragova prizadevanja zanimivo osvetli podatek⁴, da je vlada Združenih držav Amerike leta 1930 prek Johna Collierja kot vodje Komisariata za zadeve Indijancev začela uresničevati kulturno usmerjanje, kot ga je zasnoval misijonar Baraga pred sto leti. Baraga je severnoameriškim Indijancem, zlasti plemenu Očipva, razdajal tudi svoj veliki um, saj je poleg dejavne skrbi za njihovo duhovno rast prav s slovarjem in slovnico postavil trajen knjižni spomenik tudi jeziku Indijancev, pri katerih je opravljal svoje duhovniško poslanstvo.

Morda je Baraga prav zaradi svoje slovenskosti – kot pripadnik maloštevilnega, zapostavljenega naroda – lahko tako tenkočutno začutil pomen jezika, njegovo narodno oz. bivanjsko konstitutivnost; ni višjih in nižjih jezikov, tudi jeziki maloštevilnih narodov oz. ljudstev morajo biti popisani, predstavljeni svetu, soočeni z velikimi, da se pokaže njihova enakovredna izrazna moč in s tem dejstvo, da je superiornost »velikih jezikov« nična. In tako so med Baragovim garaškim fizičnim delom in njegovo predano duhovniško službo med Indijanci nastajala tudi jezikoslovna dela, ki so očipvejščino predstavila svetovni jezikoslovni javnosti. – Pri tem je občudovanja vredno, da je ostal Baraga čustveno in tudi dejavno povezan s svojo domovino. O tem priča sodelovanje s slovenskimi sodobniki, med drugim tudi dejstvo, da je kar nekaj izmed njegovih številnih knjig izšlo pri takrat znanem tiskarju Blazniku v Ljubljani.

Misijonar Friderik Baraga je bil leta 1853 posvečen za škofa škofije s sedežem v Sault Sainte Marie; umrl je leta 1868 v kraju Marquette v Michiganu – sredi svojih Indijancev, ki jim je v katoliški veri in z neutrudnim fizičnim in duhovnim delom služil skoraj 40 let.

3 Baragovo jezikovno in jezikoslovno delo

Baraga, ki je prišel med Indijance ob Michiganskem jezeru sicer z versko misijonarskim poslanstvom, se je kljub svoji odlični večjezikovni usposobljenosti

⁴ Prav tam, str. 34.

znašel pred osnovno komunikacijsko prepreko: povsem tujim jezikom indijanskih plemen, najprej Ottawe, nato Očipve. Najprej prvega, nato veliko laže drugega se je zaradi svoje neutrudnosti in jezikovne nadarjenosti hitro naučil preko tolmača, ki mu ga je v pomoč ponudil sam poglavar indijanskega plemena. Oba jezika⁵ sta genetsko povezana s približno 25 drugimi jeziki algonkijanske jezikovne družine, ki je le ena od 40 ali 50 drugih družin jezikov ali izoliranih posameznih jezikov, ki jih govorijo domorodci Severne Amerike. Očipvejščina je po številu govorcev nekako četrti največji jezik med njimi.

Ob spoznanju in občutenju – gledano sociolingvistično – temeljnega dejstva, da se noben jezik, če se hoče ohraniti in živeti, ne sme zapreti sam vase in da mu je treba odpreti možnost komuniciranja z večinskim, prevladujočim jezikom, se je Baraga z ljubeznijo lotil težaškega intelektualnega dela tudi na *jezikoslovnem* področju. Tako sta nastali za očipvejščino dve temeljni jezikoslovni deli: leta 1850 slovnica *Theoretical and Practical Grammar of the Otchipwe Language*, leta 1853 slovar *A Dictionary of the Otchipwe Language*.

3.1 Poročilo o Baragovem slovarju očipvejščine

Pričujoči zapis o Baragovem slovarju iz leta 1853 z naslovom *A Dictionary of Otchipwe Language Explained in English*, ki mu nato sledil še Baragov obrnjeni *A Dictionary of Otchipwe Language Explained in English; part II: Otchipwe – English (1878–1880)*, je spodbudilo srečanje s ponatisom tega slovarja, ki je izšel leta 1992 v St. Paulu, pri čemer je predgovor napisal univerzitetni profesor John D. Nichols in ga zaradi sodobnega, bolj razširjenega zapisa imena Ojibway namesto Otchipwe naslovil *A Dictionary of the Ojibway Language* (avtor Frederic Baraga). Zunanja oprema, poleg lešnikastooranžne barve zgovorno popestrjena s sliko Indijancev v čolnu, vsekakor pritegne vsaj k bežnemu pregledu.

3.1.1 Struktura slovarja Frederic Baraga, *A Dictionary of the Ojibway Language* (with a New Foreword by John D. Nichols)

Slovar v celoti obsega 728 strani (formata A 5). Ima dva dela: angleško-očipvejski in nato očipvejsko-angleški del.

Na prvih osmih straneh je *Predgovor k ponatisnjeni izdaji* (*Foreword to the reprint edition*), ki ga je napisal univerzitetni profesor John D. Nichols: poudarja izjemni kulturološki pomen Baragove slovaropisne predstavitve indijanskega jezika, zlasti jezika plemena Očipva.

Na začetku prvega dela, to je angleško-očipvejskega slovarja (ki obsega 302 strani), je *Opozorilo* (*Notice*), npr. da bo bralec našel samo tiste besede, ki imajo ustrezne v očipvejščini in s tem seveda ne na stotine tehničnih in znanstvenih izrazov, znanih sicer v angleščini. Sledijo *Opombe k novi izdaji angleško-očipvejskega slovarja* (*Remarks*). Npr.: (1) Kadar je nad samoglasnikom strešica, se črka izgovarja dolgo in s poudarkom, če je brez strešice, je izgovor kratek. Npr. *osâgiân* = he loves him (= rad ga ima)⁶; *sagaigan* = a nail (= žebelj). (2) Kadar so indijanske

⁵ Do konca odstavka povzeto iz: *A Dictionary ...*, Foreword to the reprint edition (John D. Nichols), St. Paul, 1992.

⁶ Slovenske prevode angleških ustreznikov za očipvejske je dodala avtorica tega članka.

besede v oklepaju, so to besede indijanskega jezika Cree, ustrezne očipvejskih izrazom. S tem je poleg glavnega v slovarju popisane jezika, očipvejščine, ki mu je jezik plemena Ottawa zelo podoben, predstavitev indijanskih jezikov nekoliko razširjena in tako kljub sorodnosti nakazana njihovo raznolikost. (3) Glagoli iz jezika Cree so vedno v 3. osebi ednine povednega naklona, medtem ko so očipvejski v 1. osebi ednine; npr.: očipv.: *nind ina* = I tell him (= povem mu); Cree: *itew* = he tells him (= pove mu). (4) Zanikanje: V očipvejščini je zanikanje izraženo z besedico *kawin* pred glagoli, končujočimi se na *ssi*, npr.: *nin sâgia* = I love him (= rad ga imam); *kawin nin sâgiâssi* = I don't love him (= ne maram ga). Nato sledi *Preglednica* pravil za tvorbo velelnika v očipvejščini, ki kaže na izredno izdelano strukturno podobo tega jezika; npr.: glagoli, ki se v prvi osebi povednega naklona končujejo na npr. *-âna*, *-ina*, *-ôna*, *-jwa*, tvorijo velelnik z *j*; npr.: *nin nagana – nagaj*.

Na koncu prvega dela, to je na straneh 297–301, je razdelek *Etimologija* (*Ety-mology*), ki za nekaj indijanskih imen in izrazov navaja etimologijo, kar je potrebno, saj je zaradi napačne izgovarjave in pisave belcev prišlo do nerazumljivosti. Npr.: beseda *totem* izhaja iz *ni totem*, kar pomeni v angleščini *my parent* (= moj prednik), beseda *tomahawk* (= tomahavk) iz *otâmahuk* (*houk*), kar pomeni v angleščini *strike them* (= udariti jih) ali iz *otâmahwaw*, kar pomeni v angleščini *he is stricken* (= on je udarjen), beseda *esqimaux* (= eskimi) izhaja iz *askimow*, kar pomeni v angleščini *he eates raw* (= on jé surovo).

Za ponazoritev še nekaj etimoloških zanimivosti iz tega slovarja z obširnega področja ob Michiganskem jezeru, kjer je deloval Baraga:

Canada (= Kanada), kar bi v angleščini lahko pomenilo *a village of tents or huts* (= vas šotorov in koč), saj nekateri predpostavljajo, da ime Canada izhaja iz *kanâta* ali *kanâtan*, ki v indijanskem jeziku Cree pomeni *some thing which is very neat and clean* (= stvar, ki je zelo čedna in čista); *Michigan* izhaja iz *mishigâm* ali *mishigamaw*, kar v angleščini pomeni *the big lake* (= veliko jezero); *Mississipi* izhaja iz *mishisipi* in v angleščini pomeni *the big, great river* (= velika reka); *Québec* izhaja iz *kepek* ali *kepâk*, kar bi v angleščini pomenilo *being shut* (= biti zaprt, zagrajen) oz. iz *kipaw*, kar bi v angleščini pomenilo *it is shut* (= je zaprt, zagrajen). Dejansko na tistem geografskem predelu reka sv. Lovrenca (St. Lawrence River) izgleda kot zaprta, zagrajena med rt Diamand Cape in otok Orleans Island.

Na začetku drugega dela, to je očipvejsko-angleškega slovarja, (ki obsega 422 strani), je *Predgovor* (*Preface*), kjer Baraga (1) spregovori o izjemni težavnosti sestavljanja slovarja, v katerem je mnogo let njegovega trdega dela. Skromno pristavlja, da se mu zdi nemogoče že v prvi izdaji opraviti takšno zahtevno leksikografsko delo, kot je slovar indijanskega (neciviliziranega) jezika, do idealne mere. (2) Poudarja, da je za praktično rabo tega slovarja treba prej dobro poznati očipvejsko slovnico, zlasti poglavja o tvorbi samostalnikov in glagolov (*Formations of Substantives and Formations of Verbs*). (3) Nato Baraga poda kratko preglednico za izgovarjavo očipvejskih besed in (4) še nekaj opomb, npr: glagoli so podani v prvi osebi ednine sedanjika, ker očipvejščina ne pozna nedoločnika; ker očipvejščina ne loči dobro glasov B⁷ in P, D

⁷ Prav zato Indijanci niso mogli prav jasno izgovarjati imena svojega velikega učitelja Barage.

in T, G in K, je treba pri besedah, začenjajočih se s temi glasovi, pogledati v slovarju pod obe črki.

Vsakemu od dveh delov po uvodnih opombah sledi *klasični slovarski del*, urejen abecedno. Da pa gre – ne glede na zaporedje angleško-očipvejski ali očipvejsko-angleški slovar – primarno vendarle za predstavitev očipvejskega jezika, je pokazano s tiskom: *očipvejščina je vedno v ležečem tisku*. v prvem delu kot ustreznica angleškim besedam, v drugem delu kot iztočnična beseda slovarskega sestavka. – To veliko Baragovo slovarsko delo bi lahko primerno predstavili samo ob temeljitem, poglobljenem pregledu in študiju slovnice očipvejskega jezika (ki jo je pred slovarjem napisal prav tako Baraga).

V tem poročilu naj nakažem le *nekaj konkretnih posebnosti*, npr.:

(1) Iztočnični besedi lahko sledi slovnicična oznaka, npr.: adv. (*Mâmawi*, adv. Together, in common (= skupaj)); lahko samo drugojezični ustreznik, npr.: *Nagwiidisowin*. Apparition, vision. Glagoli so nakazani z dodatkom osebnega oz. svojilnega zaimka v oklepaju, torej (*nin*), ki lahko pomeni I, me, mine; we, us, our (= jaz, mene, moj; mi, nas, naš ipd.), npr.: *Nawâdis*, (*nin*). I catch fire (= prižigam ogenj).

(2) Pri nekaterih besedah je na koncu oznaka * in na isti strani razložena etimologija, npr.: *Kijé-Manito*. God, the perfect spirit.* (= Bog). (Pri * pod črto na isti strani: The root *kij* means perfect, well finished (= odličen, dobro končan), v. g. *nin kijia*, I finish him well, I render him perfect.)

(3) Struktura očipvejščine je taka, da lastnost samostalnika dostikrat povsem spremeni poimenovanje; npr. beseda *jezero: Kitchigami*. *Great water, great lake* (= velika voda, veliko jezero). - *Otchipwe-kitchigami*, Lake Superior. – Tako ima angleška beseda *lake* (= jezero) očipvejske ustreznike predstavljene kar v 21 vrsticah slovarskega sestavka: *large lake* (= veliko jezero), *kitchigami*. *Small lake, inland lake* (= majhno jezero), *sagaigan*. *The lake looks dark (by the wind)* (= jezero je temno zaradi vetra), *makatewigami*. *In the middle of the lake* (= na sredi jezera), *nâwagâm*. Itd.

Samo tri majhne drobce sem izbrala za razmislek, koliko potrpežljivosti, delavnosti, ljubezni, notranjega duhovnega prepričanja je imel Baraga, da je zmoغل opraviti tako izjemno kulturološko in slovaropisno delo.

4 Sklep

Baragov slovar *A Dictionary of the Otchipwe Language* iz leta 1853, ki je v ponatisu leta 1992 izšel pod naslovom *A Dictionary of the Ojibway Language*, lahko vrednotimo na več ravneh: slovar je zgled dvojezičnega slovarja; je celo izjemen dosežek v dvojezičnem slovaropisju, saj se v njem v zapisani obliki srečata do tedaj le govorjeni jezik domorodnega, etnično ogroženega ljudstva enega od plemen severnoameriških Indijancev (očipvejščina) in civilizirani knjižni jezik svetovnih razsežnosti (angleščina); zaradi soočenja tudi strukturno tako različnih jezikov na različnih jezikovnih ravninah (glasoslovni, oblikoslovni, celo sobesedilni) je Friderik Baraga oz. njegov slovar prav gotovo lahko dober svetovalec tudi pri sodobnem slovenskem, z določenih vidikov še posebej narečnem slovaropisju; Baragov slovar ima velik jezikovni in kulturološki pomen sploh.

Že glede na samo jezikoslovno delo Friderika Barage,⁸ predvsem pa glede na večrazsežno prisotnost njegovega dela še v današnjem času se mi zdi prav, da ob 150-letnici prve predstavitve Barage kot jezikoslovca (ob izidu njegove slovnice očipvejskega jezika), ki sovпада s sedanjim širšim uzaveščanjem Baragove izjemne duhovne pomembnosti tudi za slovensko občestvo, v našem inštitutskem zborniku vsaj na kratko predstavimo tega slovenskega duhovnega in kulturnega delavca ter jezikoslovca 19. stoletja.

Tudi zapisa na platnicah leta 1992 v St. Paulu v Ameriki ponatisnjenega Baragovega slovarja »... *Frederic Baraga, a missionary priest from Slovenia* ...« smo lahko veseli.

Viri in literatura

- BARAGA, Frederic, *A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992 (ponatis).
- ŠMITEK, Zmago, in PIRŠ, Andrej, Baraga, Friderik Irenej, *Enciklopedija Slovenije I*, Ljubljana, 1987, str. 185.
- JAKLIČ, Fran, *Friderik Baraga*, Cleveland, 1951.
- POŽAR, Breda, *Friderik Baraga and his Book on the Manners of American Indians*, v: *Acta Neophilologica VI*, str. 29–71.
- NICHOLS, John D., *Foreword to the reprint edition*, v: *Frederic Baraga, A Dictionary of the Ojibway Language*, St. Paul, 1992.

(Enote, navedene v razdelku Viri in literatura, so tudi bogat vir drugih bibliografskih enot, nanašajočih se na življenje in delo Friderika Barage.)

⁸ V bazi podatkov COBISS/COBIB je bilo dne 11. 7. 2000 v zvezi z Baragovimi objavami in deli o njem 60 zadetkov.

Med najnovejšo, tudi Slovencem lahko dostopno Baragovo bibliografijo, je posebej zanimiva naslednja: F. I. Baraga, Pius IX, KIJE MANITO, Ineffabilis Deus. Translation in Ojibwa of the Apostolic Conception of Virgin Maria. Očipvejski prevod apostolskega pisma o Marijinem brezmadežnem spočetju; followed by English translation, suivi de la traduction française s slovenskim prevodom. Edited by / par / pripravil Fr. Bruno J. Korošak OFM, založba Brat Frančišek, Ljubljana 2000. Knjiga je med drugim zanimiva tudi zato, ker prinaša strnjeno, neposredno besedilno predstavo o očipvejščini.